

شورای سیاست‌گذاری حوزه علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران
معاونت پژوهش

عنوان:

تکامل برزخی نفس

از منظر استاد جوادی آملی و حسن‌زاده آملی

استاد راهنما:

استاد حسین حسن‌زاده

استاد مشاور:

سرکار خانم فاطمه رجبی همدانی

نگارنده

فاطمه حسن‌زاده

۱۳۹۴ بهار

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَحْمِيدِيَّه

حمد و سپاس خداوند متعال را که توفیق بهره گیری از بوستان علم آل محمد (علیهم السلام) را به بندۀ خویش عنایت فرمود تا روزگاری را در پرتو تابش انوار ایشان به کسب مقاهیم و علوم دین پردازم و از آن دریای بیکران معرفت قطره‌ای برگیرم.

تقدیم به:

ساحت مولایم ولی عصر (ارواحنا له الفداء) دردانه هستی و نور چشم همه منظران.

تقدیر و تشکر

از همه عزیزانی که مرا در تنظیم این اثر یاری نمودند، بویشه پدر بزرگوارم جناب آقای دکتر حسین حسن زاده که زحمت راهنمایی مرا بر عهده داشتند و سرکار خانم فاطمه رجبی همدانی که مشاوره این اثر را پذیرفتند، تشکر و سپاسگزاری به عمل می آورم.
و با تشکر از مادر مهر بانم که یار و مددکار من در تمامی مراحل زندگی بودند، و با تشکر و قدردانی از صبر و برداشتی همسرم که با حمایتهای خویش، مرا در تنظیم اثر یاری فراوان نمودند.

۲۷. —————، **تفسیر موضوعی**، ج ۵، معاد در قرآن، محقق علی زمانی، قم انتشارات اسراء، ۱۳۸۱.
۲۸. —————، **حکمت عبادت**، محقق حسین شفیعی، چاپ پانزدهم، انتشارات اسراء، ۱۳۸۸.
۲۹. —————، **رحق مختوم**، ج ۱-۲، محقق حمید پارسا نیا، چاپ سوم، قم انتشارات اسراء، ۱۳۸۶.
۳۰. —————، **سرچشمہ اندیشه**، ج ۱، محقق عباس رحیمیان، قم، انتشارات اسراء، ۱۳۸۴.
۳۱. —————، **فلسفه صدرا**، ج ۱، محقق محمد کاظم بادپا، چاپ اول، قم انتشارات اسراء، ۱۳۸۷.
۳۲. —————، **سی دی شرح اسفار**، ج ۹.
۳۳. حسن، حسن زاده آملی، **خیر الاشر در رد جبر و قدر و دو رساله دیگر**، چاپ چهارم، قم انتشارات دفتر تبلیغات، ۱۳۷۹.
۳۴. —————، **دروس معرفت نفس**، قم، انتشارات الفلام میم، ۱۳۸۵.
۳۵. —————، **دو رساله مثل و مثال**، چاپ اول، تهران، انتشارات طوبی، ۱۳۸۲.
۳۶. —————، **ممد الهم در شرح فصوص الحكم**، چاپ اول، انتشارات وزارت ارشاد، تهران، ۱۳۷۸.
۳۷. —————، **نهج الولاية**، بررسی مستند در شناخت امام زمان، چاپ دوم، قم نشر الفلام میم، ۱۳۸۵.
۳۸. —————، **هزارو یک کلمه**، انتشارات دفتر تبلیغات، قم، ۱۳۸۰.
۳۹. —————، **هزارو یک نکته**، مرکز نشر رجا، تهران، ۱۳۶۵.
۴۰. —————، **اتحاد عاقل به معقول**، انتشارات حکمت، سال ۱۴۰۴ ه.ق.

٤١. —————، **عيون مسائل نفس و شرح آن**، ج ٢، ترجمة محمد ناییجی، انتشارات قیام، بی تا.
٤٢. —————، **نصوص الحكم بر فصوص الحكم**، انتشارات فرهنگی رجا، ١٣٦٥.
٤٣. —————، **انسان کامل از دیدگاه نهج البلاغه**، انتشارات قیام، ١٣٧١.
٤٤. —————، **رساله فارسی آن‌هه الحق**، قم انتشارات قیام، ١٣٧٣.
٤٥. —————، **شرح العيون فی شرح العيون**، دفتر تبلیغات اسلامی، ١٣٧٩.
٤٦. —————، **عيون مسائل نفس و سرح العيون فی شرح العيون**، مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ١٣٧٧.
٤٧. —————، **معرفت نفس**، انتشارات علمی فرهنگی، تهران، ١٣٨١.
٤٨. —————، **هزارو یک کلمه**، انتشارات دفتر تبلیغات، قم، ١٣٨٠.
٤٩. —————، **گشته در حرکت**، مرکز فرهنگی رجا، بی جا، بی تا،
٥٠. —————، **نصوص الحكم بر فصوص الحكم**، چاپ دوم، نشر رجا، تهران، ١٣٧٥.
٥١. حسینی اردکانی، احمد بن محمد، **مرآت الاقوان**، ناشر میراث مکتب، چاپ اول، ١٣٧٥.
٥٢. داود قیصری، محمد، **مقدمه شرح قیصری بر فصوص الحكم**، ترجمه سید حسین سید موسوی، انتشارات حکمت، ١٣٨٧.
٥٣. —————، **شرح فصوص الحكم**، تحقیق حسن زاده آملی، ج ٢، انتشارات دفتر تبلیغات، ١٣٨٢.
٥٤. رباني گلپایگانی، علی، **ایضاح الحکمة**، ج ٢، انتشارات اشراق، قم، ١٣٧٤.
٥٥. رفیعی قزوینی، ابوالحسن، **اتحاد عاقل به معقول**، انتشارات علمی فرهنگی ١٣٦٢.
٥٦. سبحانی، سید جعفر، **فرهنگ اصطلاحات فلسفی ملا صدر**، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، بی تا.
٥٧. —————، **فرهنگ معارف اسلامی**، ج ٢، چاپ سوم، انتشارات دانشگاه تهران،

۵۸. شیخ بهایی، *الکشکول*، ج ۲، ناشر اعلمی، چاپ ششم، بیروت، ۱۴۰۳ق.
۵۹. شیرازی، صدر الدین محمد، *حکمت متعالیه*، انتشارات مصطفوی، ۱۳۶۸
۶۰. —————، *اسفار*، ج ۸، انتشارات دارالحیاء التراث، بیروت چاپ سوم، ۱۹۸۱م.
۶۱. —————، *شواهدالربوبیه*، انتشارات سروش، ۱۳۶۶
۶۲. —————، *شواهدالربوبیه*، ترجمه دکتر جواد مصلح، انتشارات سروش، ۱۳۶۶.
۶۳. —————، *حکمت متعالیه*، ج ۴، دارالاحیاء التراث، ۱۹۸۱م.
۶۴. —————، محمد، ترجمه جواد مصلح، *الشواهدالربوبیه*، انتشارات سروش، ۱۳۶۶.
۶۵. —————، *حکمت متعالیه در اسفار اربعه*، ج ۹، تصحیح، رضااکبریان، انتشارات بنیاد حکمت اسلامی، ۱۳۸۲
۶۶. —————، *زادالمسافر*، شرح و تفسیر سید جلال الدین، آشتیانی، انتشارات حکمت و فلسفه ایران، بی تا.
۶۷. —————، *شرح اصول کافی* ج ۲، تهران، انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۸۳
۶۸. —————، *مفایح الغیب*، مقدمه و تصحیح محمد محمد خواجوی، انتشارات مؤسسه تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۳.
۶۹. صانعی، منوچهر، جمیل، صلبیا، *فرهنگ فلسفی*، قم، انتشارات حکمت، سال ۱۳۶۶
۷۰. طباطبایی، سید محمد حسین، *اصول فلسفه و روش رئالیسم*، ج ۴، ص ۲۰۲، انتشارات صدرا، قم ۱۳۶۴.

٧١. —————، *تفسیر المیزان*، ج ۱۹، مترجم، محمد باقر موسوی همدانی، قم انتشارات جامعه مدرسین، ۱۳۷۴.
٧٢. طوسي، خواجه نصیر الدین، آغاز و انجام به ضمیمه تعلیقات، چاپ چهارم، تهران، انتشارات وزارت ارشاد، ۱۳۷۴.
٧٣. —————، *رساله آغاز و انجام*، شرح حسن، حسن زاده آملی، انتشارات فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۴.
٧٤. غفاری، محمد خالد، *فرهنگ اصطلاحات شیخ اشراق*، تهران، انتشارات انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸۰.
٧٥. فارابی، ابو نصر، *فصول الحکم*، قم، انتشارات بیدار، چاپ دوم، ۱۴۰۵ق.
٧٦. فراهیدی، خلیل، *العین*، ج ۴، تحقیق مهدی مخزومی، ابراهیم سامرائی، بی‌جا: مؤسسه دارالهجرة، ۱۴۱۰ق.
٧٧. فیاضی، غلامرضا، *علم النفس فلسفی*، تدوین، محمد تقی یوسفی، انتشارات مؤسسه امام خمینی، ۱۳۸۹.
٧٨. فیض کاشانی، *اصول المعارف*، چاپ سوم، قم، انتشارات دفتر تبلیغات، ۱۳۷۵.
٧٩. قیصری، شرح قیصری بر *فصول الحکم*، ج ۲، ترجمه خواجهی، محمد، انتشارات مولی، ۱۳۸۷.
٨٠. کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی* ج ۱، تهران، ۱۴۰۷ق.
٨١. مؤمنی، علی، *کمال انسان و انسان کامل*، نشر آیت اشراق، قم، ۱۳۸۷.
٨٢. مجلسی، محمد باقر، *بحار الانوار* ج ۹۸، چاپ دوم، بیروت، انتشارات دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
٨٣. محقق سبزواری، شرح منظومه، ج ۴، تصحیح علامه حسن زاده، نشر ناب، ۱۳۶۹.
٨٤. محقق طوسي، شرح اشارات و تنبيهات، ج ۳، نشر بلاغه، ۱۳۷۵.

۸۵. مرآت الکوان، تحریر شرح هدایه ملا صدرایی شیرازی، احمد بن محمد، حسینی اردکانی، تهران انتشارات میراث مکتوب، ۱۳۷۵.
۸۶. مصباح یزدی، محمد تقی، آموزش فلسفه ج ۲، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸.
۸۷. —————، شرح جلد هشتم اسفرار، نگارش محمد سعیدی مهر، چاپ اول، انتشارات مؤسسه امام خمینی، ۱۳۷۵.
۸۸. —————، شرح جلد هشتم، انتشارات مؤسسه امام خمینی، چاپ اول، ۱۳۷۵.
۸۹. مطهری، مرتضی، اصول فلسفه و روش رئالیسم، ج ۴، انتشارات صدرا، ۱۳۶۴.
۹۰. —————، مجموعه آثار، ج ۱۳، انتشارات صدرا، قم.
۹۱. نراقی، ملّا محمدمهدي، انيس الموحدين، چاپ دوم، تهران، نشرالزهرا، ۱۳۶۹.
۹۲. نصری نادر، البیر، *النفس البشریه عند ابن سینا*، دارالمشرق، ۱۹۸۶.

۲-نشریات

۹۳. احمدی، سعید، «تکامل بزرخی در حکمت متعالیه و کتاب و سنت»، *مجله معرفت فلسفی*، ۱۳۹۱ ش ۳۵، سال نهم.
۹۴. افتخار، مهدی، «تأملی در حدوث جسمانی نفس»، *مجله کیهان فرهنگی*، مرداد ۱۳۸۳.
۹۵. باقریان، رسول، «بررسی مسئله تجدد امثال و برخی نتایج آن»، *فصلنامه حکمت عرفانی* سال اول، شماره ۲، زمستان ۱۳۹۰.
۹۶. صادقی مبیدی، افلاطون، «بررسی ادله تجرد نفس انسانی»، *مجله کلام اسلامی*، تابستان ۱۳۸۱، شماره ۴۲.
۹۷. عامری، وحیده، «بررسی تحلیلی مسئله تجرد نفس نزد سه فیلسوف مسلمان»، *مجله حکمت سینیوی*، ۱۳۸۴، شماره ۲۸.
۹۸. کاکایی، قاسم، بی‌تعب، نجمه، *فصلنامه اندیشه دینی دانشگاه شیراز*، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۱.